

Gustave Le Bon

Psihologia mulțimilor

Traducere, ediție îngrijită,
și studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Cuprins

*Care este distanța de la Psihologia mulțimilor până la
Era maselor? (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*
Notă asupra ediției / 13

Psihologia mulțimilor / 15

Prefață / 19

Introducere. Era mulțimilor / 20

CARTEA ÎNTÂI. SUFLETUL MULȚIMILOR / 27

Capitolul I. Caracteristicile generale ale mulțimilor.

 Legea psihologică a unității lor mintale / 29

Capitolul II. Sentimentele și moralitatea mulțimilor / 37

Capitolul III. Ideile, raționamentele și imaginația mulțimilor / 54

Capitolul IV. Forme religioase pe care le îmbracă
 toate convingerile mulțimilor / 62

CARTEA A II-A. OPINIILE ȘI CREDINȚELE MULȚIMILOR / 67

Capitolul I. Factorii îndepărtați ai credințelor

 și opiniilor mulțimilor / 69

Capitolul II. Factorii imediați ai opiniilor mulțimilor / 84

Capitolul III. Conducătorii mulțimilor și

 mijloacele lor de convingere / 95

Capitolul IV. Limitele variabilității credințelor și

 opiniile mulțimilor / 111

CARTEA A III-A. CLASIFICAREA ȘI DESCRIEREA

CATEGORIILOR DE MULȚIMI / 121

Capitolul I. Clasificarea mulțimilor / 123

Capitolul II. Mulțimile așa-zis criminale / 127

Capitolul III. Jurații de la Curtea cu Juri / 131

Capitolul IV. Mulțimile electorale / 137

Capitolul V. Adunările parlamentare / 144

Care este distanța de la *Psihologia mulțimilor* până la *Era maselor*?

În veacul care a trecut de la apariția, în 1895, a cărții lui Gustave Le Bon, *La psychologie des foules*, varii universități și institute, mulți specialiști în sociologie și științe politice au debătut și au oferit interpretări ale factorilor de ordin psihosociologic care dețin un rol important în evenimentele majore din secolele XX și XXI.

Nu avem suficient spațiu în acest text introductiv pentru inventaria și a face o analiză transversală a modificărilor de abordare a domeniului psihologiei mulțimilor și/sau maselor. Pentru a pune într-o ecuație interpretativă diacronică tezele lui Gustave Le Bon din *Psihologia mulțimilor*, este de interes totuși să selectăm din produsele câmpului reflecției științifice acele cazuri care se nutresc din cartea fondatoare a psihosociologiei. De altfel, încă din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, comportamentul colectiv a devenit obiect de cercetare pentru școlile italiană (Vilfredo Pareto și Scipio Sighele), germană (Wilhelm Wundt, Moritz Lazarus) și franceză (Gustave Le Bon și Gabriel Tarde).

O primă bornă, în 1891, este lucrarea *La folla delinquente* [*Mulțimea criminală*] de Scipio Sighele, care, sub influența speculațiilor darwiniste ale lui Cesare Lombroso și a pozitivismului lui Auguste Comte, califica manifestările mulțimii drept patologice, iar indivizii cu o anumită fragilitate psihică drept victime sigure ale „microbului mulțimii“. Doar patru ani mai târziu, în 1895, Gustave le Bon analizează în *Psihologia mulțimilor* esența transformărilor sociale, coroborând-o cu ideea imitației prin contagiune de la Gabriel Tarde. Concepția lui Tarde despre opinia publică, public, mulțime se formează în arealul teoretic mai larg al imitației (teorie dezvoltată în *Les Lois de l'imitation*), unde credințele și dorințele funcționează în regim de energie motivațională pentru individ: toate credințele sunt motivante, iar

dorințele sunt cele care le alimentează. Societatea nu apare decât datorită imitației, care pentru Tarde se propagă în unde concentrice, în jurul modelului. De aceea, sfera socialului posedă limitele de inducție a unei imitative, întreținute de contagiunea faptelor de viață cu ecou în psihologia colectivă.

Conjuncția între Sighele și Tarde este, pentru Gustave Le Bon, sursa modificărilor comportamentului individului în starea de mulțime iar înțelegerea fenomenului este un imperativ dictat de convingerea că masele avansează vertiginos în avanscena istoriei. Astfel, demersul său științific pleacă de la certitudinea că prezentul tranzitoriu și anarhic – și nu este vorba numai despre Franța sfârșitului de secol al XIX-lea ci despre întreaga Europă – ne obligă să participăm la un continuu proces de demistificare a credințelor tradiționale, de ruinare a edificiului civilizației întemeiat de antecesorii, iar „acțiunea mulțimilor rămâne singura forță pe care nimic nu o amenință și al cărei prestigiu crește mereu“. Decretează chiar schimbarea de paradigmă: „Era în care intrăm va fi cu adevărat *era mulțimilor*.“¹

Conceptul de *mulțime*, înțeles ca o reuniune aleatorie sau organizată de indivizi, subsumează mai multe particularități susceptibile să suporte o analiză psihologică. Mulțimile se caracterizează prin impulsivitate, incapacitate de a raționa, irascibilitate, absența discernământului și a spiritului critic, precum și prin exagerarea emoțiilor. Le Bon identifică un *suflet colectiv*, care mobilizează și omogenizează indivizii. Paradigma lansată de acesta – individul din mulțime se comportă, gândește într-un mod cu totul diferit de felul în care ar gândi individual și tratarea mulțimii ca o entitate psihologică unitară – a dominat reflecțiile psihologice ulterioare. Primul mare critic al lui Le Bon este Sigmund Freud, care, în *Massenpsychologie und Ich-Analyse* [*Psihologia maselor și analiza eului*] (1921), explică psihologia colectivităților pe baza transformărilor în psihologia indivizilor, iar elementele de psihologia maselor sunt folosite pentru cercetarea structurii psihice a individului. Pentru Freud, psihologia individuală nu poate face abstracție, decât în mod excepțional,

¹ Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Cartex, 2016, p. 21.

de relațiile dintre individ și semenii săi. În viața psihică a individului, *celălalt* „apare întotdeauna ca model, fie ca obiect, ca asociat sau ca rival, și de aceea psihologia individuală este de la bun început psihologie socială, în sensul extins al expresiei, care este cât se poate de legitimă”¹. Psihologia maselor capătă astfel consistența unui domeniu care studiază individul ca membru al unui trib, popor, castă, clasă, instituție sau ca parte a unei mulțimi care devine – la un moment dat, în vederea unui anumit scop – o mulțime organizată. Freud urmărește raționamentul lui Le Bon și susține că fenomenele, care apar în aceste condiții particulare, sunt manifestări ale unei pulsioni deosebite, ireductibile instinctului social care nu se manifestă în alte situații. Diferența de nuanță între cei doi gânditori constă în faptul că Freud – spre deosebire de Le Bon care acorda un rol esențial numărului mare de persoane și care îi asigura individului sentimentul unei forțe invincibile – nu crede că putem atribui factorului numeric o importanță atât de mare și că numărul nu este capabil să dea naștere în viața psihică a omului unui nou instinct, care nu s-ar manifesta în alte condiții: „instinctul social nu este primar și ireductibil, iar germenii lui pot fi găsiți și într-un cerc mai restrâns, cum este cel al familiei”².

Ortega y Gasset, în seria de eseuri *La rebelión de las masas* [*Revolta maselor*] (1929), propune o serie de reflecții filosofice referitoare la problematica raporturilor dintre mase și elite. Intellectualii, un grup social – „intelighentia” – sunt, la y Gasset, responsabili pentru orientarea culturală sau expresivă a societății. Conflictul apare ca urmare a ciocnirii atât dintre valorile tradiționale și valorile noi, propuse de o societate aflată în prima transformare tehnologică, cât și sub forma unor divergențe de mentalități și comportamente. El distinge între omul superior (omul elitei) și omul de masă: „Am spus – și continui să cred, tot mai convins de acest lucru, cu fiecare zi ce trece – că societatea umană este întotdeauna aristocratică, *volens nolens*, prin însăși esența ei, până într-atât încât nu poate deveni societate

¹ Sigmund Freud, *Psihologia colectivă și analiza eului*, Editura Cartex, 2016, p. 24.

² Idem.

decât în măsura în care este aristocratică și încetează să mai fie societate pe măsură ce se dezaristocratizează.”¹

Un alt moment-cheie în studiul maselor este reprezentat de *Masse und Macht* [*Masele și puterea*] (1960), de Elias Canetti. Evoluția de la mulțimile în germen, la haitele prădătoare, precum și metamorfozele pe care le suportă individul în cadrul maselor sunt complementare individului care se autodevorează în mase, în viziunea lui Canetti, prin intermediul ritualurilor. Astfel, masele pot fi *deschise* și *închise*: masa firească este masa *deschisă* pentru care nu există nicio limită în creșterea ei. În contrast cu masa deschisă, care poate crește la infinit, este masa *închisă*, care își fixează atenția pe stabilitate și are un caracter limitativ: are un spațiu limitat, granițele sunt respectate, cei care se află în afară nu-i aparțin cu adevărat. Canetti mai descrie un tip specific – *masele circulare*; acestea sunt mase claustrate atât spre exterior, cât și în sinea lor, deci, de două ori închise; sunt masele întâlnite în arenă.

Într-o continuitate a gândirii europene asupra condiției constructului mase/mulțimi, Herbert Blumer publică mai multe studii cu referire la comportamentul colectiv. Acestea conțin principalele idei ale teoriei privind contagiunea mintală în situații de mulțime care s-ar datora apariției unor tensiuni și mecanismului de *reacție circulară* – fenomene numite *milling*.

Într-o poziție antinomică față de Gustave Le Bon, dar bazându-se pe același raționament de fond, Herbert Blumer consideră că mulțimile au un rol important în dezvoltarea unor noi forme de viață socială. *Interacționismul simbolic*², formulare

¹ José Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, traducere de Coman Lupu, Editura Humanitas, București, ed. a III-a, 2007, p. 55.

² Sintagma „interacționism simbolic” a fost lansată de Herbert Blumer într-un articol apărut în 1937 în volumul *Man and Society: A Substantive Introduction to the Social Science*, Prentice-Hall, New York. Blumer sintetizează astfel premisele aflate la baza acestei orientări: oamenii acționează asupra lucrurilor pe baza înțeleșurilor pe care aceste lucruri le au pentru ei; înțeleșul lucrurilor este derivat, se naște în urma interacțiunilor sociale pe care o persoană le are cu celelalte; aceste înțeleșuri sunt manipulate sau modificate printr-un proces de interpretare.

apărută în interiorul sociologiei odată cu Școala de la Chicago, este una dintre abordările care mută accentul de pe psihologie pe rolul comunicării în societate. G. H. Mead, J. Dewey, W. I. Thomas, R. E. Park, W. James, C. H. Cooley, F. Znaniecki, J. M. Baldwin, R. Redfield și L. Wirth, cei mai vizibili membri ai Școlii, sunt preocupați nu atât de felul în care comunică oamenii, cât de influența pe care comunicarea o are asupra societății și a indivizilor.

Dacă, într-o istorie a studiului maselor și al comportamentului colectiv, un loc privilegiat l-au avut răspunsurile la evenimente în dauna reflecțiilor asupra lor, psihologia mulțimilor este, pentru Serge Moscovici¹, o „invenție“ care să răspundă simultan la două întrebări: *de ce* și *cum*, în primul rând cu intenția de a explica enigma formării maselor, și în al doilea rând de a afla răspunsul la o altă enigmă, cea de a ști cum pot fi guvernate masele. Steven Reicher² subliniază chiar că studiul mulțimilor revine ori de câte ori acestea sunt percepute ca fiind amenințatoare pentru stabilitatea societății, iar lucrările incipiente asupra mulțimilor au apărut ca replică la aceste amenințări. Indiferent de conjunctura socială care a determinat apariția primelor lucrări de psihologia maselor, cert este că acestea au marcat evoluția unui domeniu de studiu cu multiple conjecturi și raționamente academice³.

Astăzi, domeniul *psihologiei maselor* continuă să fie un teren de încercări istorice și futurologice.⁴ În spațiul românesc

¹ Serge Moscovici, *Era maselor*, traducere de D. Morărașu și M. Mardare, prefată de A. Neculau, Institutul European, Iași, 2000.

² Stephen Reicher, „The Determinants of Collective Behaviour“, în H. Tajfel (ed.), *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge University Press, 1982 (2010).

³ Deși este un subiect atât de discutat, scrie Serge Moscovici în *Préface* la Michel-Louis Rouquette (*Sur la connaissance des masses. Essai de psychologie politique*, Presses Universitaire de Grenoble, 1994), fenomenul se transformă continuu, scoțând în evidență aspecte enigmatice ale psihologiei noastre. În ciuda tuturor lucrărilor care i-au fost consacrate, fenomenul a rămas inacceptabil pentru majoritatea oamenilor; ideea de masă, ca și cea de inconștient provoacă un vag disconfort de care încercăm să ne apărăm.

⁴ Serge Moscovici, *op. cit.*; Michel-Louis Rouquette, *op. cit.*; Stephen Reicher, „The Psychology of Crowd Dynamics“, în M.A. Hogg și R.S. Tindale (eds.),

sunt de remarcat contribuțiile profesorilor Septimiu Chelcea și Petru Iluț¹ la biografia unui curent de idei proteice. Cu toate acestea, pentru a cita observația lui Michel-Louis Rouquette, dintr-un volum subintitulat autoironic *Eseu de psihologie politică*, lucrările de analiză a psihologiei mulțimilor „se înscriu, mai degrabă, în aria *eseurilor*, decât a științei”².

Lucian Pricop

Blackwell handbook of social psychology. Group processes, Blackwell, Oxford, 2001 etc.

¹ Septimiu Chelcea și Petru Iluț (eds.), *Enciclopedie de psihosociologie* (prefață de S. Chelcea și P. Iluț), Editura Economică, București, 2003 și Septimiu Chelcea, Alina Duduciuc și Loredana Ivan, *Psihologie socială. Studiul interacțiunilor umane*, Editura Comunicare.ro, București, 2013.

² Michel-Louis Rouquette, *Despre cunoașterea maselor. Eseu de psihologie politică*, traducere de Radu Popescu și Radu Gârmarcea, prefață de Serge Moscovici, Polirom, Iași, 2002, p. 14.

Notă asupra ediției

Pentru această nouă traducere în limba română a scrierii lui Gustave Le Bon, *Psychologie des foules*, am utilizat ediția din 1971, publicată la Les Presses Universitaires de France, Paris, Colecția « Bibliothèque de philosophie contemporaine », care este de fapt cel de-al doilea tiraj al ediției din 1963.

În elaborarea volumului de față, am confruntat traducerea noastră cu cele realizate anterior de Oana Vlad și Marina Ghițoc (Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Anima, București, 1990), de dr. Leonard Gavrilu (Gustave Le Bon, *Psihologia maselor*, Editura Științifică, 1991) și de Mariana Tabacu (Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Antet XX Press, București, 2000, ediția a doua, 2012).

De altfel, cele trei precedente sunt văduvite de orice aparat critic, iar erorile de traducere și de redactare sunt explicabile prin aproximația, chiar impostura culturală a editorilor. Astfel, absența elementelor de sursă bibliografică (în cazul Anima și Antet), multiple pasaje din textul original suprimate, trimeri greșiți și, din păcate, neîndreptate de la o ediție la alta compromit o intenție științifică și malformează actele de receptare onestă. Altfel stau lucrurile cu traducerea psihologului Leonard Gavrilu și a ediției sale de la Editura Științifică. Cu toate acestea, calcurile franceze și unele naivități de exprimare împiedică fluenta textului în limba română.

O eroare de un comic involuntar fracturează înțelegerea unei evoluții a domeniului psihologiei sociale de la studiul mulțimilor la cel al maselor. Astfel, în ediția Gavrilu, deși titlul cărții este *Psihologia maselor*, în interior termenul « foules » este tradus ca „mulțimi”; deloc surprinzător, în ediția Tabacu, titlul este *Psihologia mulțimilor*, iar în text găsim „mase”. Pentru a revedea diferențele între „mulțimi” și „mase”, este de revizitat interpretarea lui Michel-Louis Rouquette: „mulțimea este un dat perceptiv care se vede și se aude, masa nu este neapărat astfel;

mulțimea este episodică, masa durează; mulțimea este un eveniment, masa este o matrice de evenimente”.¹

În dorința de a oferi o ediție utilă atât studenților și profesorilor cât și unui public ceva mai general, am elaborat și note explicative pe care le-am plasat infrapaginal și le-am numerotat autonom pentru fiecare pagină, semnalându-le cu *n.t.* Am păstrat în integralitate notele autorului, așezându-le tot în subsolul fiecărei pagini corespondente, cu mențiunea (*n.a.*) și numerotându-le consecutiv cu cele care ne aparțin în funcție de poziția în text.

L. P.

¹ Michel-Louis Rouquette, *op. cit.*, p. 18.

GUSTAVE LE BON

PSIHOLOGIA MULȚIMILOR

Prefață

Ansamblul de trăsături comune impuse de mediu și ereditate tuturor indivizilor dintr-un popor constituie sufletul acelui popor.

Aceste trăsături, fiind de origine ancestrală, sunt foarte stabile. Dar, atunci când, sub diferite influențe, unii oameni sunt la un anumit moment laolaltă, observația arată că pe lângă caracterele ancestrale se adaugă o serie de caractere noi foarte diferite de cele ale rasei.

Ansamblul lor constituie un suflet colectiv puternic dar efemer.

Mulțimile au jucat un rol important în istorie, dar niciodată atât de însemnat ca azi. Acțiunea inconștientă a mulțimilor, înlocuită cu activitatea conștientă a indivizilor, reprezintă una dintre caracteristicile epocii contemporane.

Nimic nu a fost schimbat în această lucrare, a cărei primă ediție a fost publicată în 1895. Ideile expuse aici și care, pe atunci păreau paradoxale, au devenit astăzi clasice.¹

¹ *Psihologia mulțimilor* a fost tradusă în numeroase limbi: engleză, germană, spaniolă, rusă, suedeză, cehă, poloneză, turcă, arabă, japoneză etc. Traducerea în limba arabă se datorează ministrului egiptean al justiției, Fathy Pacha. Versiunea japoneză a fost precedată de un lung studiu asupra lucrărilor autorului, semnat de baronul Motono, pe atunci ambasador la Petersburg, devenit apoi ministru al afacerilor externe al Japoniei. (nota editorului francez)

INTRODUCERE

ERA MULȚIMILOR

Evoluția epocii actuale. Marile schimbări ale civilizației sunt consecința schimbărilor intervenite în gândirea popoarelor. Credința modernă în puterea mulțimilor. Ea transformă politica tradițională a statelor. Cum are loc ascensiunea claselor populare și cum se exercită puterea lor. Urmări necesare ale puterii mulțimilor. Ele nu pot exercita decât un rol distructiv. Prin ele se desăvârșește disoluția civilizațiilor care au îmbătrânit. Ignoranța generală cu privire la psihologia mulțimilor. Importanța studierii mulțimilor pentru legislatori și oamenii de stat.

La prima vedere, marile bulversări care preced schimbările de civilizație par determinate de transformări politice importante: invazii sau răsturnări de dinastii. Dar o cercetare atentă a acestor evenimente dezvăluie, deseori, adevăratele cauze, îndărătul celor aparente, adică o modificare profundă în ideile popoarelor.

Veritabilele răsturnări istorice nu sunt cele care impresionează prin amploare și violență.

Singurele schimbări importante din care decurge înnoirea civilizațiilor acționează la nivelul opiniilor, conceptelor și credințelor. Iar dacă ele se manifestă arareori, aceasta se datorește faptului că fondul ereditar al sentimentelor unei rase este elementul cel mai stabil al acesteia.

Epoca actuală reprezintă unul dintre momentele critice, în care gândirea umană este pe cale de a se transforma.

Doi factori fundamentali stau la baza acestei transformări. Primul e distrugerea credințelor religioase, politice și sociale din care derivă toate elementele civilizației noastre. Cel de-al doilea, crearea unor condiții de existență și de gândire cu totul noi, generate de cuceririle științelor moderne și de industrie.

Epoca modernă reprezintă o perioadă de tranziție și de anarhie, deoarece ideile din trecut, deși bulversate, sunt încă foarte puternice, iar acelea care trebuie să le înlocuiască sunt doar în curs de formare.

La ora actuală nu este ușor de spus ce va rezulta, într-o bună zi, în urma unei asemenea perioade, destul de haotice. Pe ce idei fondatoare se vor clădi societățile care vor veni în urma noastră? Încă nu știm. Dar se poate prevedea încă de pe acum că organizarea lor se va baza pe o putere nouă, suverana epocii moderne: *puterea mulțimilor*.

Pe ruinele atâtor idei, considerate odinioară adevărate, dar moarte astăzi, ale atâtor puteri rând pe rând sfărâmate de revoluții, doar puterea aceasta va crește, pârând că va trebui să le absoarbă în curând pe celelalte. În vreme ce fostele noastre credințe se clatină și dispar, pe când vechii stâlpi ai societăților se prăbușesc unul după altul, acțiunea mulțimilor rămâne singura forță pe care nimic nu o amenință și al cărei prestigiu crește mereu. Era în care intrăm va fi cu adevărat *era mulțimilor*.

Doar cu un secol în urmă, politica tradițională a statelor și rivalitățile dintre principii constituiau principalii factori ai evenimentelor. Frecvent, opinia mulțimilor nu conta. Astăzi, tradițiile politice, tendințele individuale ale suveranilor, rivalitățile lor cântăresc mai puțin. Vocea mulțimilor a devenit preponderentă. Ea dictează conduita regilor.

Destinele națiunilor nu se mai pregătesc în consiliile principilor ci în adâncul sufletului mulțimilor. Intrarea claselor populare în viața politică, transformarea lor treptată în clase conducătoare este una dintre cele mai proeminente caracteristici ale epocii noastre de tranziție. În realitate, clasele populare au pătruns în politică nu grație sufragiului universal, multă vreme puțin influent și având o atât de facilă orientare la început. Puterea mulțimilor s-a născut, în primul rând, datorită propagării unor idei încetul cu încetul implantate în spirite și, apoi, asocierea treptată a indivizilor, care a determinat punerea în practică a concepțiilor până atunci doar teoretice.

Asocierea aceasta a permis mulțimilor să-și cristalizeze idei, care, chiar dacă nu corecte întru totul, sunt totuși strâns legate de interesele lor, să conștientizeze forța dobândită de ele. Ele întemeiază sindicate în fața cărora toate puterile capitulează, creează burse ale muncii care, în pofida legilor economice, tind să impună condițiile muncii și ale salariului.